

עדות קטן

ראשי פרקים

- א. מיהו קטן
1. מקור לגיל גדלות
 2. היחס בין קטן המעיד לקטן שדן
 3. נאמנות על גדלות עצמו
 4. מעת לעת לפי שעות היום
 5. הבאת סימנים כשיש ספק בגיל
- ב. גדול למפרע
1. רא"ש – משהביא סימנים גדול למפרע
 2. רמב"ן – אין גדלות למפרע.
 3. הסבר המחלוקת לפי השב שמעתתא
 4. הסבר המחלוקת לפי הנודע ביהודה
- ג. פסול קטן לעדות
1. גזירת הכתוב או עדות שאי אתה יכול להזימה
 2. קטן לא דייק
- ד. נאמנים להעיד בגודלן מה שראו בקוטן
- ה. האם קטן בגדר בר עדות?
1. נתיבות המשפט – לקטן אין "שם עד"
 2. נחל יצחק – קטן הוא "בר עדות"

א. מיהו קטן

1. מקור לגיל גדלות

- מהגמ' נידה מו, א משמע, שצריך שני תנאים כדי להחשב גדול.
- א. בן יג שנה ויום אחד (= שנים).
 - ב. שיביא שתי שערות (= סימנים).

מקור לגיל זה מובא בגמ' בנזיר כט, ב בדברי רש"י שם וז"ל: שלא מצאנו בכל התורה כולה שיהא קרוי איש פחות מבן יג' שנה אבל בן יג' שנה מצאנו שקראו הכתוב איש כדכתיב בבראשית לדי' ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי איש חרבו" וגמירי שמעון ולוי בהיא שעתא בני יג' שנה הוו, והרוצה לחשוב יצא ויחשוב¹ עכ"ל. לעומתו כתב בתשובות הרא"ש כלל טז, א שכן יג' שנה ויום אחד שנחשב בר עונשין דהיינו גדול וזה הלכה למשה מסיני.²

2. היחס בין קטן המעיד לקטן שדן

הטור בסימן לה פסק: קטן פסול להעיד אפילו פקח וחכם עד שיביא שתי שערות לאחר שיהיה בן יג' שנה ויום אחד. כתב כסדר הזה להדגיש קודם כל שיהיה בן יג' שנה, ואח"כ יביא שתי שערות.

ואע"ג שמצאנו בירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ז שמכשיר קטן לדון כשהוא בן יג' שנה ויום אחד ואעפ"י שלא הביא שתי שערות אפשר לאמר שאני עדות שגזירת הכתוב מצריכה איש שנאמר "ועמדו שני אנשים", מה שאין כן בלדון. והרי למדנו בנידה מט, ב "כל הכשר לדון כשר להעיד" אפשר לומר עפ"י דברי התוס' ב"ק טו, א שכתב לענין אישה שכשרה לדון ופסולה לעדות והרי למדנו כל הכשר לדון כשר להעיד ותירץ שם שהמשנה מדברת על איש וכוונתה כן "כל איש שכשר לדון כשר להעיד" להוציא את האישה.³ וכה"ג אפשר לתרץ לעניינינו שהמשנה לא מדברת בקטן (כ"כ הבי"ח בסימן ז) וכתב טעם לדבר, שקטן שרוצה לדון דתלי בחכמה ובידיעה אם הוא מפולפל ובקי בחדרי התורה כשר לדון אלא שצריך שיהא נראה כגדול וסבורים שכבר הביא שתי שערות וממילא יענש בדין של מטה אם יעוות את הדין.

התומים בסימן ז, ד כתב לתרץ את הקושיא מהירושלמי, וכותב: לולא מסתפינא הייתי אומר שהירושלמי מעולם לא כתב שקטן בן יג' שנה ויום אחד שעדיין לא הביא שתי שערות יכול לדון, שהרי קטן אינו בר דעת אלא צ"ל שמדובר שהיו שלושה דיינים ואחד מהם בן יג' שנה ויום אחד (ולא הביא

¹ עיין תוס' יו"ט ומחזור ויטרי מסכת אבות פ"ה משנה כא שמחשבים גיל זה.

² עיין גמ' סוכה ה, ב.

³ בשיעור שנאמר בכולל מפי הרה"ג צבי שכטר שליט"א (ונדפס בקובץ זה) אמר בשם הגר"י סולובניצ'יק להסביר דברי תוס' מדוע המשנה נאמרה באיש ולא באשה, כיון שלאיש יש שם עד וממילא כל הראוי להעיד ראוי לדון מה שאין כן שאין עליה שם עד לא נאמר כל הראוי להעיד ראוי לדון.

שתי שערות), וא"כ מדאורייתא אחד מומחה כשר לדון, ורק רבנן הצריכו שלושה דיינים, והם אמרו שקטן כזה שהוא חריף ובקי כשר לדון.

3. נאמנות על גדלות עצמו

האמרי בינה (הלכות עדות סימן מט) חוקר האם קטן נאמן על עצמו לומר שהביא שתי שערות שהרי סוף סוף זהו דבר דעבידי לגלויי או שנאמר כיון כיון שסוף סוף עדיין קטן הוא אינו נאמן בעדותו.

הריב"ש בסימן קנה כתב: דבר שעתיד להיגלות בודאי בזה הקטן נאמן אף מדין תורה שזה דבר ברור שלא ישקר, ומאותו טעם בבדיקות סימני נערה נבדקת ע"י נשים לפי שאפשר לה לבדוק ע"י נשים אחרות אולם מוסיף הריב"ש וכותב "וגם שאי אפשר לבדוק ע"י אנשים שיסתכלו בערווה".

שואל האמרי בינה מדוע הריב"ש מוסיף טעם זה "שאי אפשר להבדק ע"י אנשים", הרי זה דבר דעבידי לגלויי וכתב קודם לכן, שאין חשש שישקרו לכן צ"ל בדברי הריב"ש שאע"פ שיש לנו חזקה שאינם משקרים וגם עבידי לגלויי כל דבר שאפשר לברורי לא סמכינן אחזקה, ולכן אנו לא סומכים על חזקה דרבא שסובר שכל אדם מבן יג שנה ויום אחד מסתמא הביא ב' שערות כי אפשר לברר. ולפי זה אינו נאמן לומר ולהעיד על עצמו שהביא ב' שערות כיון שאינו בגדר עדות אלא בגדר חזקה שלא ישקר א"כ אינו נאמן כי בידינו לברר.

לפי זה אם יאמר לנו עדות מסוימת ויאמר שהביא ב' שערות וחלך לו למדינת הים נאמן לנו שהרי חזקה שאינו משקר ואין לנו כרגע אפשרות לברר סמכינן אחזקה. אמנם האמרי בינה כתב למסקנה שבעדות דעבידי לגלויי קטן נאמן ואף בדיני ממונות (כדעת התשב"ץ).

4. מעת לעת לפי שעות היום

ועיין בש"ך חו"מ לה, א שדן כיצד לחשב את י"ג שנה ויום אחד האם מצריכים מעת לעת? והביא שם דעת הסמ"ע שכתב שאין צריך מעת לעת בשעות אלא החישוב לפי ימים שלמים, אמנם בספר לחם חמודות כתב להוכיח מדברי התוס' והרמב"ם שסוברים שצריך מעת לעת והש"ך חולק על דבריו וכתב שאין הוכחה מדברי תוס'. הנוב"י סימן ו כתב שהמנהג כדעת מגן אברהם שתיכף שחשכה ליל שנוולד בו, נעשה בר מצווה ואין לזוז מהמנהג.

ועיין במשפט ערוך (לגרז"נ גולדברג) סימן לה פסקה 18 שכתב ויש לעיין אם עדים כאלו מעידים אם יכול המוחזק לאמר קים לי כדעת הפוסקים המצריכים מעלי"ע ומבטל עדותם.

5. הבאת סימנים כשיש ספק בגיל

במקרה בו יש סימנים ולא ידוע אם הגיע לכלל שנים האם נחשב לגדול נחלקו בדין זה הראשונים. גמ' קדושין סג,ב תניא כוותיה דר' חסדא: "בני זה בן יג שנה ויום אחד בתי זו בת יב שנה ויום אחד נאמן לנדריים לחרמים ולהקדשות ולערכים אבל לא למכות ועונשים" וכתב רש"י: לענין עונשים של כל המצוות אם אביו מעיד שהוא בן יג שנה ויום אחד עדיין לא נענש אלא אי"כ הביא שתי שערות, סימן הוא ורחי הם גדולים, אבל הביאו שתי שערות ולא ידוע השנים שומא בעלמא ואין נענשים בכך על שום עבירה" משמע מדבריו שאינם נחשבים גדולים.

אמנם התוס' (שם, בד"ה בני) שאל: והיאך הנשים הבאות לפנינו לחלוץ היאך יחלצו אע"ג שיש להם סימנים כיון שאין אנו יודעים שנותיהם לא מהני? ותירץ בשם ר"י דבמקום סימנים אין צריך עדות שנים עכ"ל. משמע שסובר כאשר ישנם סימנים אעפ"י שאין ידועים השנים נחשבת גדולה.

ועיין במל"מ (אישות ב,יט) וז"ל: כתב הרמב"ן וקטנה שלא נודע אם הגיעה לכלל שנותיה והביאה סימנים לא מצאנו בגמ' דינה מפורש. י"א שמטילים אותה לחומרא כדין שאר ספיקות.

רע"א בתשובה ז ד"ה ולעני"ד, כתב על דברי המל"מ כדיעות שסוברים שכל שהביא ב' שערות זה גופא הוכחה שהוא גדול (וכ"כ הנוב"י אבן העזר סימן ז).

ב. גדול למפרע

1. רא"ש - משהביא סימנים גדול למפרע

בשו"ת הרא"ש (כלל לג סימן ח) כתב: אם שהו מלבדוק את הקטן אם הביא שתי שערות אם לאו, ולאחר זמן רב בדקוהו ומצאו שהביא סימנים, נחשב גדול למפרע מבן יג' שנה ויום אחד, וכל עדות שהעיד מגיל יג' שנה ומעלה עדותו כשרה.

מביא ראייה לדבריו מגמ' ב"ב קנד,א: "מעשה בבני ברק באחד שמכר בנכסי אביו ומת ובאו בני משפחה וערערו לומר קטן היה ובאו ושאלו את ר"ע מהו

לבודקו? אמר להם אי אתם רשאים לנוולו, ועוד סימנים עשויים להשתנות אחרי מיתה". כוונת ר"ע היתה שאפילו אם ימצאו סימנים זו אינה ראייה שהיה גדול בשעת מיתה כיון שסימנים עשויים להשתנות לאחר מיתה, ונאמר שעכשיו השתנו הסימנים.

מסיק הרא"ש, שדווקא לאחר מיתה חוששים שמא סימנים עשויים להשתנות אבל אדם שנבדק בעודו חי ונראו בו סימנים מחזקין ליה כגדול למפרע משעה שהגיע לכלל שנותיו (ע"ש שהביא ראייה נוספת לדבריו).

2. רמב"ן - אין גדלות למפרע

אמנם בחידושי הרמב"ן שם נראה דחולק⁴ וכתב שם וז"ל: "שמכר בנכסי אביו ומת" פירושו מת מיד, שאם היה חי אין בדיקתו ללקוחות ראייה, שמא אחרי כן הביא סימנים והיינו דקאמרי "קטן היה בשעת מיתה".

3. הסבר המחלוקת לפי השב שמעתתא

השב שמעתתא (שמעתא ה פט"ז) מבין בדברי הרמב"ן שחולק על הרא"ש וסובר, שאפילו נמצאו בו סימנים בעודו חי אין ראייה, שמא אחרי כן הביא סימנים וממשיך דבריו ואומר שגם דעת התוס' כדעת הרמב"ן ושאר הראשונים ודלא כהרא"ש, ומסביר דברי התוס' שם (ד"ה ועוד) ששואלים מדוע אנו תולים לומר שהוא קטן (לאחר שהגיע לכלל שנים ואינו נבדק בסימנים) הרי חזקה שהביא שתי שערות משום חזקה דרבא? ותירצו דמיירי שנבדק אחר שהגיע לכלל שנים ולא הביא סימנים ולכך חיישינן שמא עדיין קטן היה, וא"כ נשאל על דברי תוס' מה מהני הבדיקה הא אפילו ימצא שהביא סימנים ניחוש שמא השתא הוא דהביא את הסימנים, ולמה ר' עקיבא אומר סימנים עשויים להשתנות אחר מיתה אפילו היה חי לא מהני דניחוש שמא השתא הביא את הסימנים? אלא ע"כ צריך לפרש ולומר דמת מיד כדעת הרמב"ן, וא"כ אזליה ליה ראיית הרא"ש.

ומסיים דבריו שם כיוון שרוב הראשונים פוסקים נגד דעת הרא"ש, שלא אמרינן נחשב גדול למפרע צריך לפסוק כמותם ותימה על המחבר שפסק

⁴ עיין בתשובת רע"א סימן ז וז"ל: ולעני"ד יש לומר שהרמב"ן ס"ל כך רק לענין להוציא ממון וע"י בדיקה זו א"א שנוציא קרקע מחזקת בעלים ע"י חזקה שהוא גדול למפרע אבל בעלמא גם הרמב"ן מודה שסמכין על חזקת גדול למפרע.

בסימן לה, א כדעת הרא"ש שהוא שיטה יחידאה. תמיהה זו ננסה ליישב בהמשך הדברים.

4. הסבר המחלוקת לפי הנודע ביהודה

הנוב"י (חו"מ סימן ד) נשאל על יתומה שהיתה בת יד שנים והביאה סימני גדלות, ובהיותה בת יב שנה תמימות נשתדכה עם בחור אחד ולא שאלה בדעתו של האפוטרופוס, ועתה שואלים אם יש במעשה הזה ממש שהרי עכשיו רואים שיש לה סימני גדלות או שנאמר שאין במעשה הזה כלום ויש כח ביד האפוטרופוס לבטל השידוך.

בתשובה כתב באריכות, להבין דברי הראשונים לענין גדול למפרע. וכתב כך: לכאורה ישנה סתירה בדברי הרא"ש, שכתב בסוגיה ב"ב קנד, א שהולכת אליבא דרי' נתן, שסובר חזקה דהשתא ולית הלכתא כוותיה, ואילו בתשובת הרא"ש (כלל לג) פסק גדול שנבדק ונמצאו בו סימנים נחשב גדול למפרע דהיינו שהולך בתר חזקה דהשתא. ואפשר להסביר את דברי הרא"ש ולאמר אעפ"י שאנו לא פוסקים כרי' נתן, מ"מ בצירוף חזקה שהגיע לכלל שנים שפיר מהני. עוד כתב להביא ראייה לדברי הרא"ש מתוס' ב"ב⁵ קנד, א ד"ה "ועוד" התוסי' שואלים מדוע צריך בדיקת סימנים והרי כיוון שהגיע לכלל שנים חזקה שהביא סימנים כמו שלמדנו בגמ' נידה מח, א קטנה שהגיעה לכלל שנותיה אינה צריכה בדיקה חזקה הביאה סימנים (חזקה דרבא).

שואל הנוב"י והרי למדנו שחזקה דרבא מועילה למיאון דזוקא ולא לחליצה וא"כ כיצד שואל תוסי' והרי רוצה להוציא ממון בחזקה זו?

א"כ צריך לומר בדברי תוסי' ששאלו שאלה זו מכח חזקה שאין העדים חותמים אא"כ נעשה בגדול, וממילא דעת ר"י בתוסי' אעפ"י שלא הולך כדעת ר' נתן שהולך בתר חזקה דהשתא בכ"ז שבצירוף חזקה נוספת שהגיע לכלל שנים וחזקה שאין העדים חותמים אא"כ נעשה בגדול דמהני עכ"פ כמו בתר השתא.

וממשיך הנוב"י ואומר שאין הכרח שהרמב"ן חולק על הרא"ש, אבל מ"מ לאחר שהרמב"ן פירש דברי הגמ', שמת מיד, ממילא ראיית הרא"ש נדחית, וסיים בתשובה וכתב אעפ"י שפסק השו"ע כדעת הרא"ש בכ"ז אין להוציא ממון מהיתומה כיוון שחזקת ממון אלים טובא ע"כ תוכן דבריו.

⁵ וצריך ברור שהרי השב שמעתתא הנייל תביא דברי תוסי' אלו וכתב להוכיח שחולקים על דעת הרא"ש, והנוב"י כתב בהבנת תוסי' להיפך שזו ראייה לדברי הרא"ש.

ועיין בגר"א שמביא מקור לדברי השו"ע (הרא"ש) מגמ' בקדושין עט, א ותוס' ב"ב קנו וזה תוכן דברי הגמ' שם: קידשה אביה בדרך, וקידשה עצמה בעיר והרי היא בוגרת רב אמר הרי היא בוגרת לפנינו, ושמואל אמר חיישינן לקדושי שניהם. ובמסקנת הגמ' מדובר שנתקדשה ביום האחרון של ימי הנערות והיום הזה בחזקת שתבגר. רב סבר כיון שבוגרת לפנינו, בצפרא נמי בוגרת, ושמואל סבירא ליה דהשתא היא דאייתי סימנים וא"כ לדעת רב קדושי אביה אינם קדושין שהרי כבר היתה בוגרת בבוקר (ואין אביה יכול לקדשה כשהיא בוגרת). ולדעת שמואל חיישינן לקידושי שניהם שמא שקידשה אביה היתה בנערות ואח"כ קידשה עצמה והיא בוגרת.

לכאורה מחלוקת רב ושמואל היא מחלוקת הרא"ש ושאר הראשונים, האם אמרינן גדול למפרע? אבל יש לדחות זאת עפ"י דברי תוס' ב"ב קנו, א ד"ה בודקין ששם נאמר: "אמר ר' נחמן אמר שמואל בודקים לקדושין לגרושין ולחליצה ולמאונין ולמכור בנכסי אביו". אומרים תוס' בדיקה זו מועילה לענין שאם פשטה ידה וקבלה קדושין מאחר אי משכחינן בתראי לא הוו קדושין ואי לא משכחי סימנים הוי ספיקא וזה לא דומה לדברי שמואל בקדושין עט, א ששם סבר שחוששין לקדושי שניהם בהתם באותו יום בגרה אבל הכא שהגיע כבר לגדלות מזמן גדול (לפי דברי תוס' אי אפשר לתלות מחלוקת רב ושמואל במחלוקת רא"ש ושאר הראשונים, שרב ושמואל דיברו על אותו יום שמתבגרת וכאן יש חשש יותר מה שאין כן דברי הרא"ש מתיחסים למקרה בו בדקו לאחר זמן ונמצאו סימנים).

עכ"פ רואים מדברי תוס' שסובר כדעת הרא"ש שאמרינן גדול למפרע.

ועיין בשער המשפט לה, א שהביא את דברי הנוב"י דלעיל ודחה חלק מדבריו וסיים שם אין בידינו להכריע בין אבות העולם, ודברי הטור וסתימת דברי הרב הרמ"א אשר כל בית ישראל נשען עליהם היא תכריע. וכתב בשיטת הרא"ש והטור דס"ל דהיכא שהגיע לכלל שנים כיון דאיכא חזקה דרבא לכו"ע אזלינן בתר השתא ומביא פסק הרמ"א שהכריע כדעת הרא"ש.

בסימן שלה, א פסק הרמ"א וז"ל: "בעה"ב ששכר מלמד לבנו ואמר שילך לקרובו לנסותו, אם יכול ללמוד עם הנער ולא הלך. ואחר שלמד עמו אומר בעה"ב שרוצה לנסותו והלה טוען שכבר למד עימו וצריך לשלם לו כספו. ויש עד שמעיד שלא ידע ללמדו" ופסק שהדין עם המלמד מאחר שיודע עכשיו ללמוד מוקמינן ליה אחזקה שידע ללמד גם לשעבר כדעת הרא"ש ועוד שכאן הולכים אחר הרוב שיודעים ללמד.

לפי דברי הרמ"א דלעיל מסביר שער המשפט שגם במקרה דידן, (גדול למפרע) רובם של האנשים מביאים סימנים מכן יגי' שנה ומעלה, וא"כ יש רוב מעליא בצירוף חזקה דהשתא, כו"ע מודו דאזלינן בתר השתא.

היוצא מדבריו שדעת שו"ע שפסק כשיטת הרא"ש שאמרינן גדול למפרע לאו שיטה יחידאה (כמו שרצה לומר השב שמעתתא בתמיהתו) אלא ישנם ראשונים נוספים שפסקו כך כמו שכתב הנוב"י להוכיח שגם דעת התוס' כהרא"ש וגם הרמב"ן לא בהכרח תולק על הרא"ש ואף הגר"א הביא דברי תוס' ב"ב קנו"א, שגם הוא פוסק כהרא"ש.

והוסיף לנו שער המשפט את דעת הרמ"א שהלך בעקבות פסק הרא"ש. וגם בפסק השו"ע בסימן לה הרמ"א, הסמ"ע והש"ך לא אמרו דעתם לחלוק וכנראה מסכימים לדיעה זו.

ג. פסול קטן לעדות

1. גזירת הכתוב או עדות שאי אתה יכול להזימה

הגמ' ב"ב קנה"ב דורשת מהפסוק "ועמדו שני אנשים" למעט קטנים שפסולים להעיד.

רש"י בב"ק פח, א מביא שני טעמים לכך שקטן פסול לעדות:

1. גזירת הכתוב "ועמדו שני אנשים" למעט קטנים.

2. עדות של קטן זו עדות שאי אתה יכול להזימה דלאו בר עונשין הוא ולאו שמיה עדות.

שואל רע"א (בשו"ת סימן קעט) מדוע הגמ' דורשת מהפסוק "ועמדו שני אנשים" די, לכאורה, בטעם השני שהביא רש"י שזו עדות שאי אתה יכול להזימה? ותירץ כך: הסוגיא בב"ק עוסקת בפסול עדות קטן מדאוריתא ולפיכך אפשר להסיק זאת מההלכה "עדות שאי אתה יכול להזימה" אבל הסוגיא בב"ב עוסקת לדינא בזמן הזה, וכיון דהאידינא אין תנאי בעדות שתהיה ראויה להזימה, כיון שלאחר תקנת חז"ל לא צריך בדיני ממונות דרישות וחקירות וממילא אין צריך עדות שאפשר להזימה, וא"כ קטן היה יכול להיות כשר לעדות זו לכן צריך דרשת הפסוק "ועמדו שני אנשים" למעט קטנים.

הוסיף רע"א וכתב נ"מ נוספת, שישנם שני סוגי פסולי עדות, פסול גוף, ופסול הגדה.

אם אנו לומדים פסול קטן מהפסוק "ועמדו שני אנשים" זה פסול גוף, ואם החסרון הוא בכך שעדות היא עדות שאי אתה יכול להזימה זהו פסול הגדה ונפ"מ כאשר רוצה להעיד בגודלו מה שראו בקטנותו, אם זה פסול גוף הרי תחילתו בפסול וסופו בכשרות שעדותו בטלה אבל אם הפסול משום הגדה הרי יכול להעיד אעפ"י שתחילתו בפסול, כי לענין פסול הגדה אין נפ"מ שתחילתו היתה בפסול.⁶

בחקירה האם קטן פסול מגזירת הכתוב או פסול משום עדות שאי אתה יכול להזימה, ישנם נפ"מ נוספות שיובאו להלן.

1. אמרי בינה דיני עדות סימן מח דן אם קטן פוסל שאר העדים שהעיד עימם, מדין נמצא אי מהם קרוב או פסול עדותן בטלה; ומסיק שאם פסול קטן מגזירת הכתוב שאר העדות מתקיימת שהרי אינו בכלל שם עד. אבל אם הפסול מחמת עדות שאי אתה יכול להזימה אם נמצא בכת העדות עד קטן כל העדות בטלה.⁷ וצ"ל בדברי האמ"ב שפסול קטן מגזירת הכתוב שאינו בכלל שם עד, שונה מקרוב או פסול שהם גם נפסלים מגזירת הכתוב ויש עדיין עליהם שם עד שהרי נמצא אחד מהם קרוב או פסול נפסלים גם הכשרים כיון שיכולים להעיד בשאר עדויות מה שאין כן קטן שפסולו אפילו לשאר עדויות.

2. ר' אלחנן (קובץ שיעורים ב"ב, תקסו) דן בעדות קטן באיסורים באופן שנאמן, כגון בידו לעשות וליכא טורת. אם לא היתה גזירת הכתוב לפוסלו יכולנו להכשירו ועוד יש לומר היכא שהקטן אומר את העדות לקיום הדבר

⁶ ועיין בקצוה"ח מו"ט שכתב חילוק בין פסול גוף לפסול הגדה והוסיף שפסול אילם פסולו מחמת גוף ולא משום פסול הגדה ולפיכך עד אילם אינו יכול להיות עד בקידושין אעפ"י שאין צריך הגדה בקידושין כיון שפסול גוף הוא. לפי זה אם היה אילם בזמן ראיית העדות ואח"כ הבריא כיוון שתחילת עדותו בפסלות נפסל גם לאחר מכן כיון שפסולו פסול גוף.

⁷ קביעת האמרי בינה שעדות שאי אתה יכול להזימה פוסלת שאר העדים מדין נמצא אחד מהם קרוב או פסול תלויה במחלוקת תוס' ורש"י בסנהדרין מא"ב בענין אחד משלושה עדים שאמר איני יודע בעדותו, כתבו התוס' שם ד"ה "כמאן" בהבנת דברי ר"ע שעדות כזו פוסלת שאר העדים וזה דומה לדין שנמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה ולר"ש תתקיים העדות בשאר ויש שמבנים בשיטת רש"י שסובר שעדות בטלה מדין אחר שאומר שאין מזימים את העדים עד שיוזמו כולם וכאן אי אפשר להזים את העד שאמר איני יודע לפיכך מנטל שאר העדות ועיין ברמב"ם עדות ב,ג שפסק שהעד שאמר איני יודע אינו פוסל שאר העדים ועיין בדברי הלחם משנה שם בהסבר שיטת הרמב"ם.

ולא לברורי מילתא אם לא היתה גזירת הכתוב היינו מכשירים אותו אבל לאחר גזירת הכתוב יפסל גם על בירור מילתא וצ"ע.

2. קטן לא דייק

ר' אלחנן (ב"ב תקפג) דן מדוע צריך פסול לפסול קטן והרי בלא קרא אין נאמנות לקטן שאפילו באיסורים. אנו מכשירים עדים פסולים, וקטן פסול אף באיסורים (מסתמא מחוסר דיוק).

וכתב שם נפ"מ בכגון שהיה בן יג' שנה כשהעיד ואח"כ עיברו ב"ד את השנה ונעשה קטן למפרע. אם הקטן פסול מגזירת הכתוב ממילא גם בנידון שלנו היה נפסל אבל באיסורים כה"ג אפשר שהיה נאמן כיוון שבשעה שהעיד היה בן דעת⁸ (ומסתמא דייקי). רואים בדברי ר' אלחנן שפסול קטן משום דלא דייק ולכן פסול אף באיסורים לעומתו כתב באיילת השחר שנביא להלן (ראה הערה 10) שסובר שפסול קטן משני טעמים גזירת הכתוב או מדין עשאי"ל אבל משום דלא דייק, התורה לא פסלתו ורק חכמים פסלוהו משום שלא דייק.

ד. נאמנים להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן

משנה בכתובות כח, א: "ואלו נאמנים להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן נאמן אדם לאמר זה כתב ידו של אבא וזה כתב ידו של רבי וכו' זכור הייתי בפלונית שיצאה בהינומא וראשה פרוע..." ובגמ' איתא: אמר ר' הונא בריה דר' יהושע והוא כשיש גדול עימו. ונתנו טעם מדוע נאמן בעדותו, כיון שקיום שטרות דרבנן המנוהו רבנן דרבנן. מסביר רש"י ואין זה עוקר דבר מן התורה, הם אמרו שצריך קיום שטרות, והם הכשירו את אלו. אומרים התוס' (ד"ה אלו) משמע מהגמ' שאם עדיין הוא קטן אינו נאמן אפילו דרבנן וקשה לריב"א אמרינן בפ"ק דפסחים ד, ב נאמנים על בדיקת חמץ אפילו נשים ועבדים וקטנים הואיל ובדיקת חמץ דרבנן המנוהו דרבנן.

וי"ל דהתם היינו טעמא דבדיקת חמץ הוא בידו לכן נאמן דרבנן ועיין בתוס' עירובין נט, א שסובר שאם זה בידו אפילו בדאורייתא נאמן, ומה שאמרו שבדיקת חמץ בידו משמע שרק דרבנן נאמן זה דווקא בבדיקת חמץ שיש

⁸ וצריך בירור לדבריו שהרי אם ב"ד מעברים את השנה מתברר למפרע שהיה קטן בזמן העדות וא"כ לאו בר דעת.

טורח גדול אבל בדברים שאין בהם טורח נאמן, אף בדאורייתא. על שאלת תוס' דלעיל ישנם תירוצים נוספים בראשונים:

הריטב"א (מובא בשטמ"ק כתובות כח,ב) מסביר כך: כיון שבדיקת חמץ מצויה בכל שנה וכולם מתעסקים בה הילכך אפילו תינוקות דייקי בה.

השיטה מקובצת שם מתרץ שהקטן נאמן בעדותו דווקא בשב ואל תעשה כגון שאומר לנו שבדק את החמץ אנו שומעים לעדותו ולא בודקים את החמץ, אבל הקטן אינו נאמן עפ"י עדותו בקום ועשה דהיינו שאומר זה כתב ידי אבי אנו לא נלך ונוציא ממון עפ"י עדות זו.⁹

באיילת השחר שם דן לגבי גדול שרוצה להעיד מה שראה בקוטנו האם נאמן הוא באיסורים. וזה תוכן דבריו שם: הרוצה להעיד בדבר שצריך עדות גמורה בעיני תחילתו וסופו בכשרות, אבל לגבי איסורים לא יתכן שצריך תחילתו וסופו בכשרות כיוון שלכל היותר יהיה עליו שם עד פסול, לעדות דווקא, ולגבי איסורים אין זה פוסלו, וע"כ לכאורה צריך להיות כשר בעדות זו, אבל נפסול עדות זו מדין שלא דייק, ולכן בדברים של דאורייתא פסול אבל באיסורים דרבנן נכשיר אותו ולא נחשוש ללא דייק.¹⁰

הרמב"ם בהלכות עדות (יד,ג) פסק את המשנה בכתובות וז"ל:

יש דברים שסומכים בהם על עדות שמעיד שהוא גדול הואיל והם דברים של דבריהם, ואלו הם הדברים שאדם נאמן להעיד בגודלו מה שראה בקוטנו... זכור אני בפלונית שנשאת ונעשה לה מנהג הבתולות, הואיל ורוב נשים בתולות נשאות וכתובה מדבריהם.

שואל הלח"מ איך כותב הרמב"ם שהכתובה מדבריהם אדרבה כיון שמן התורה אינו חייב כתובה, מדוע חז"ל החמירו ונתנו כח לגדול שיעיד מה שראה בקוטנו ולהוציא ממון הרי מן התורה אינו חייב בממון וצ"ע.

רואים מדברי הלח"מ שנאמנות גדול להעיד בקוטנו בדברים דרבנן אינו אלא להקל ולא להחמיר ולהוציא ממון על פי דברי הקטן. אמנם אבן האזל כתב להוכיח בדברי הרמב"ם שאפילו בעדות לחומרא נאמן גדול להעיד מה שראה

⁹ צ"ע מדוע נאמן הקטן ל"ישב וא"ת" ואינו נאמן ל"קום ועשה", אם יש על האדם חיוב ומצוה לבדק ויש ספק בטיב הנאמנות מה הנפ"מ אם ההשלכות מדברי הקטן הן לעשות או להמנע מעשייה? (הערת עורך).

¹⁰ עייש בדבריו שכתב: שטעם של פסול קטן משום שלא דייק זה לא דבר שהתורה פוסלת שהרי למדנו קטן פסול לעדות או מגזירת הכתוב או עדות שאי אתה יכול להזימה אבל רבנן הצריכו דייקי בעדות ולפיכך אם מדובר בדברים דרבנן הם אמרו והם אמרו.

בקוטנו, והטעם שחכמים אינם רוצים עדות של תורה אלא בירור הדברים בלבד וא"כ נאמן להעיד בדבריהם אפילו להוציא ממון¹¹ (עיין בפירוש המשנה לרמב"ם במשנה בכתובות שכתב כעין זה).

ה. האם קטן בגדר בר עדות?

1. נתיבות המשפט – לקטן אין "שם עד"

נתיבות המשפט לו, מביא דעת התומים שלאשה אין "שם עד" ואם אשה העידה עם כמה עדים, לא אמרינן נמצא אחד מהן קאו"פ עדותן בטלה. אומר הנתיבות: "ומדברי התומים יש ללמוד שה"ה לעכו"ם וקטן שאינם מבטלים עדות הכשרים". משמע שסובר שקטן אינו בגדר בר עדות, וממילא אם מעיד עם עדים כשרים אינו פוסל עדותם.

2. נחל יצחק – קטן הוא "בר הגדה"

הנחל יצחק לה ענף ו, דוחה את דברי הנתיבות וטוען שאין ללמוד קטן מאשה, שהרי קטן יבא לכלל עדות¹² ומקרי שפיר בר עדות, רק שעתה הוא פסול ואמרינן שאם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה, מה שאין כן באשה שלעולם לא תבא לכלל עדות.

¹¹ היוצא מדבריו שכל דין דרבנן נאמן גדול להעיד מה שראה בקוטנו והרי למדנו במגילה כ, א "א"ר יהודה קטן הייתי וקריתיה למעלה מ' טרפון וזקנים וליד אמרו לו אין מביאין ראייה מן הקטן", והרי מגילה זה דין דרבנן ונאמנים להעיד בגודלן מה שראה בקוטנן? (אפשר לדחות ולומר שישנם דיעות שסוברות שקריאת מגילה מדברי קבלה והוא כעין דאורייתא). נחל יצחק בהלכות עדות לה ענף ז מסביר ששאני התם דאתחזיק חיובא עליו וספק אם יצא בזה ידי חובתו ולכן קטן והגדיל אינו נאמן. ברכי יוסף סימן לה תירץ מה שקטן נאמן להעיד בגודלו זה דווקא בדבר שמעיד ואין לנו ספק בזה אבל במקרה של קריאת המגילה יכול להיות שמעיד אמת אבל אינו יכול להעיד על רבי אם יצא ידי חובת קריאת מגילה אי לא שהרי רבו יכול לצאת ידי חובה קריאת המגילה במקום אחר והעדויות מועילה על מה שראה ולא על האם יצא ידי חובה. [הערות עורך – לשון הגמ' "אין מביאין ראייה מן הקטן" צ"ע לברכי יוסף, שהחסרון אינו בנאמנות אלא שאף אם אמת כדבריו ייתכן ורבו קרא במקום אחר, הרי בכה"ג אף מגדול אי אפשר יהיה להביא ראייה].

¹² ע"ש שמביא ראייה מתוסי' וכמה ראשונים דזכין לקטן מן התורה משום דאתי לכלל זכיה כמבואר ב"מ ע"ב. וכ"כ התוסי' בגיטין פה ד"ה והא לאו בני ידיעה ומח"ט י"ל דקטן בר עדות משום דאתי לכלל עדות.

בשו"ת רע"א סימן עג נשאל על אדם שנדר נדר, ורצה להתיר נדרו ורוצה לפרט את הנדר לפני אדם אחד, שהוא מכיר והוא בן חמש עשרה שנה, ושמע הנודר שאסור לקחת מתירים כי אם אנשים שנתמלא זקנם. ושאל כיצד יכול להתיר את הנדר? וענה לו שיש לו עצה והיא שיקח ארבעה מתירים¹³ שלושה שנתמלאו זקנם, והרביעי יהיה זה הבחור שרוצה לפרוט בפניו את הנדר. וא"כ מדאורייתא סגי ליה בשלושה גדולים ולא צריך לפרט את הנדר, ומדרבנן שמצריכים לפרט את הנדר יכול לפרט לבחור הנ"ל שמדרבנן נחשב גדול שהוא בן חמש עשרה שנה וישנה חזקה דרבא (חזקה שאדם שהגיע לגיל שלוש עשרה הביא שתי שערות) ומדרבנן סמכינן על חזקה דרבא והרי מפרט את הנדר לאחד מהמתירים עד כאן עצתו לשואל.

ובהשמטות הוסיף וכתב שיש לפקפק בזה, שהרי אם העלם הזה נחשב קטן מדאורייתא אף שיש שלושה מתירים מלבדו מ"מ הוי כנמצא אחד מהם קרוב או פסול שכולם בטלים לדעת הכנסת הגדולה, שהרי גם בדיינים אמרינן אם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותו בטלה ומ"מ נ"ל שיש לסמוך דלא¹⁴ כדעת הכנסת הגדולה ולהכשיר עכ"פ ג' גדולים ורביעי בן חמש עשרה שנה עד כאן תוכן דבריו. היוצא מדבריו שקטן נחשב בר עדות שהרי כתב שאם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותו בטלה וה"ה לקטן, ומה שמכשיר זה לגבי דיינים אבל לגבי עדות הקטן פוסל עדות משמע שסובר כדעת הנחל יצחק ודלא כנתיבות. ועיין באמרי בינה (הלכות עדות נב) שתביא דעת רע"א וכתב שלכאורה אפשר לתלות מחלוקת זו במחלוקתם של רבי ורי יוסי במשנה במכות ו,א שלדעת ר' יוסי שסובר שלא צריך שום כוונה להעיד דמקיש שניים לשלושה לגמרי, כמו כן יש לומר מההיקש דהנך גם מבטלים את העדות הכשרים, אבל לדעת רבי שסובר שצריך כוונה בעדות כדי להצטרף י"ל שקטן ואשה אינם בגדר עדות ואינם מקישים שניים לשלושה ואינם מבטלים עדות הכשרים. בהמשך דבריו שם מביא טורי אבן (בחיידושיו לר"ה כב) שכתב שאשה שם עד עליה וממילא מבטלת עדות הכשרים. ודוחה דבריו וכתב זה אינו, דהא חזינן דאשה ממעטינן מקרבן שבועה ואף שיש עדות שאישה כשרה כמו בסוטה מ"מ אינה חייבת בקרבן שבועה וכתבו האחרונים הטעם דלאו שם עד עליה ומסיים שם: "ה"ה לעבד וקטן שאינם בגדר עדים"

¹³ עיי' משנת יעבץ או"ח סי' נג בענין בי"ד שקול להתרת נדרים. (הערת עורך)

¹⁴ עיין קצוה"ח לו,ז שחולק על כנסת הגדולה וסובר שבדיינים לא אמרינן נמצא אחד מהם קרוב או פסול הדין בטל.

ע"ש. היוצא מדבריו שסובר כדעת הנתיבות ודלא כנחל יצחק. נביא להלן ראיות נוספות לשיטת הנחל יצחק.

השיטה מקובצת (בבא בתרא מג,א) הביא את דעת ראב"ד שסובר שבעל דבר אינו עד כלל, וכתב דין זה לענין תחילתו וסופו בכשרות דאם מתחילה היה בעל דבר בשעת ראיית העדות לא נפסל על ידי זה להגדת עדות ולא אמרינן תחילתו בפסלות כיון שבעל דבר אינו נחשב כעד וממילא לא מצטרף בראיית העדות לפסול שאר העדים, משא"כ בדין קטן שנאמר עליו חסרון של תחילתו וסופו בכשרות שאם היה קטן ורוצה להעיד שהוא גדול פסול.¹⁵ משמע מדבריו שסובר שקטן נחשב שם עד וממילא בתחילת ראייתו היה פסול קטן וממילא פוסל שאר העדים. השו"ע בסימן לה ו,ו פסק שקטן שראה עדות בקטנותו רשאי להעיד כאשר הגדיל בעדויות דרבנן. ובסעיף ז כתב: "וכל אלו אם עכו"ם או עבד ראה אותם והעיד אחר שנתגייר או נשתחרר אינו נאמן" דהיינו שעבד או עכו"ם אינם נאמנים להעיד גם בעדות דרבנן והטעם לכך כתב הסמ"ע שם מפני שבהיותו עכו"ם לא הוי רמיא עליה ומילתא דלא רמיא עליה, לאו אדעתיה, ובהיותו עבד נמי כיון שאין בידו לשחרר נפשו ואם כן נשאל מדוע קטן נאמן בעדות זו והרי גם בעדות קטן לא רמיא עליה?

ואולי אפשר לומר חילוק אחר שקטן נחשב בר עדות אלא כיון שקטן יש בו פסול עדות וממילא בעדויות דרבנן נאמן מה שאין כן בעבד או עכו"ם שאינו נחשב בר עדות כלל כאישה לכן אינו יכול להעיד. אמנם לפי דעת הראב"ד שהובא לעיל שבע"ד אינו נחשב עד ולא אמרינן ביה תחילתו בפסלות וא"כ לפי דברינו שעבד ועכו"ם אינם נחשבים בני עדות א"כ לא אמרינן בהם תחילתו בפסלות והרי תוספתא בפ"ה דסנהדרין תניא בהדיא דנכרי שנתגייר איכא ביה פסול דתחילתו בפסלות א"כ משמע שנחשב בר עדות.¹⁶ ועיין בשו"ת מהרי"ק החדשים סימן מז וזה תוכן דבריו: מה שלמדנו שאם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה היינו דווקא בגדול אלא שהוא קרוב או פסול בעבירה בהא אמרינן דיש כח בעדות הפסול לפסול גם את הכשר, אבל שהפסלות מחמת קטנות הרי הוא כמי שאינו שהרי אין במעשה קטן כלום וכמאן דליתא דמי ואין כאן שום עדות כלל, כמו שלמדנו בגמי שבועות מב,א גבי ההיא דר' אליעזר בן יעקב ורבנן קטן מידי מששא אית ביה ולמה

¹⁵ עיין בברכת אברהם למסכת מכות ה, ב ענף א.

¹⁶ ועיין עוד בקובץ אבני משפט ב' במאמרו של מו"ר הגרמ"ח דימנטמן ביישוב דברי הראב"ד.

ישבע על טענתו והלא אין בה שום ממש והרי כאילו אין כאן טוען כלל וה"נ הוי כאילו אין כאן עדות כלל.

והוסיף לדייק מלשון הגמ' מכות ה,ב שכתבה "נמצא אחד מהם קרוב או פסול" ולא כתבה "אחד מהם פסול" שזה משפט כולל לכל הפסולים ובכללו קטן אלא ללמדך שזה פסול של קרוב או פסול רשע בדווקא ולא עדות קטן.

ועוד הרי כתוב "אם נמצא אחד מהם" לשון הגמ' "נמצא" משמע בדיעבד שמתחילה לא היינו מתזיקים אותו כקרוב או פסול אלא היינו מחזיקים אותו כרחוק או ככשר שכן רוב העולם אינם קרובים ולא פסולים, אבל קטן לא שייך למימר הכי, שהרי מתחילה לא היו ביי"ד מקבלים אותו עד שיבדק ויתברר שהוא גדול כמו שכתב הרמב"ם פ"ט הלכות עדות וז"ל: קטן שהגיע לכלל שנותיו שנראו בו סימני בגרות מלמעלה אין צריך בדיקה ואם לאו אין מקבלים עד שיבדק עכ"ל וא"כ לא יהיה מצב שנמצא אחד מהם קטן, שהרי לפני עדותו אנו בודקים אותו ולפיכך דווקא נמצא קרוב או פסול עדותן מבטלת שאר העדות ולא קטן.